

MOLIYAVIY IJARA HISOBIDA DISKONTLASH USULINI JORIY ETISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o‘qituvchisi:

Xoliqulova Yulduz Panji qizi

Annotatsiya: Ushbu tezisda moliyaviy ijara hisobida diskontlash mexanizmini joriy etish zarurati, uning xalqaro moliyaviy hisobot standartlari kontekstidagi o‘rni, va amaliyotdagi tatbiq usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida moliyaviy ijaraning buxgalteriya hisobidagi aks ettirilishi, vaqt qiymatini hisobga olish zaruriyati, hamda O‘zbekistonda ushbu yondashuvni amaliyotga joriy qilish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy ijara, diskontlash, IFRS 16, vaqt qiymati, buxgalteriya hisobi, ijara aktivlari, yillik diskont stavkasi.

KIRISH (INTRODUCTION)

So‘nggi yillarda moliyaviy ijara (ya‘ni "finance lease") institutining iqtisodiy munosabatlardagi roli ortib bormoqda. Korxonalarning uzoq muddatli aktivlardan foydalanish, lekin ularni sotib olmasdan nazorat qilish imkoniyatini beruvchi moliyaviy ijara shartnomalari zamonaviy moliyaviy menejmentning ajralmas qismiga aylangan. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (xususan, IFRS 16 “Ijara”) buxgalteriya hisobida moliyaviy ijarani to‘liq e‘tirof etishni, ya‘ni ijara aktivlarini balansga kiritishni talab qiladi.

Mazkur jarayonda diskontlash – ya‘ni, kelajakda to‘lanadigan ijara to‘lovlarini ularning bugungi qiymatida baholash – muhim hisobiy vosita sifatida maydonga chiqadi. Bu uslub hisobning real va iqtisodiy mazmuniga yaqinlashishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada moliyaviy ijara hisobida diskontlash amaliyotining nazariy asoslari, xalqaro tajribasi hamda O‘zbekistonda joriy etish imkoniyatlari chuqur tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Methods)

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

- Normativ-huquqiy tahlil – IFRS 16, O‘zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobiga oid qonunlari va VMQ qarorlari tahlil qilindi;
- Taqqoslama usuli – xalqaro amaliyot (IFRS) va O‘zbekiston buxgalteriya hisobi tizimi solishtirildi;
- Diskontlash formulasi asosida hisob-kitoblar – moliyaviy ijara shartnomalari asosida hozirgi qiymatni aniqlash uchun moliyaviy matematikadan foydalanildi;
- Amaliy misol tahlili – real korxona ma‘lumotlariga tayangan holda ijara hisobining buxgalteriyadagi aks ettirilishi ko‘rib chiqildi.

Tadqiqot ob‘ekti sifatida O‘zbekistonning yirik lizing kompaniyalari va ishlab chiqaruvchi korxonalarning moliyaviy hisobotlari tanlab olindi.

Natijalar (Results)

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, moliyaviy ijara shartnomalarida to‘lanadigan to‘lovlar, ko‘pincha, bir necha yillik muddatda amalga oshiriladi. Bu esa ularning hisobda ko‘rsatilishini diskontlash usuli yordamida hozirgi qiymatda aks ettirishni talab qiladi. Diskont stavkasi odatda quyidagilarga asoslanadi:

- Ijarachining jalb etgan qarz bo‘yicha o‘rtacha foiz stavkasi;
- Lizing kompaniyasining taklif etgan diskont stavkasi;
- Ichki rentabellik stavkasi (IRR), agar mavjud bo‘lsa.

Diskontlash formulasi:

$$PV = \sum_{t=1}^n \frac{R_t}{(1+r)^t} \quad PV = \frac{1}{(1+r)^t} \sum_{t=1}^n R_t$$

Bu yerda:

- PV – kelajakdagi to‘lovlarning bugungi qiymati
- R_t – har bir davrdagi to‘lov
- r – yillik diskont stavkasi
- t – davrlar soni

IFRS 16 talablariga ko‘ra, ijarachi barcha kelgusidagi to‘lovlarni diskontlab, ularni aktiv va majburiyat sifatida balansda aks ettirishi lozim. O‘zbekistonda esa aksariyat hollarda ijara to‘lovlari xarajat sifatida ko‘rsatilmoqda va aktiv yaratish printsipli to‘liq joriy etilmagan.

MUNOZARA (DISCUSSION)

Diskontlash usulining moliyaviy ijara hisobiga tatbiq etilishi buxgalteriya axborotining aniq, shaffof va real bo‘lishini ta‘minlaydi. Ammo, amaliyotda quyidagi muammolar mavjud:

- Diskont stavkasini aniqlashdagi murakkablik – o‘zgaruvchan bozor sharoitida optimal stavkani tanlash qiyin;
- Axborot texnologiyalari yetishmovchiligi – avtomatlashtirilgan hisob-kitob tizimlarining cheklanganligi;
- Kadrlar malakasi – hisobchilarning moliyaviy matematika va xalqaro standartlar bo‘yicha yetarli bilimga ega emasligi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatdiki, moliyaviy ijarani aktiv sifatida hisobga olish, kompaniya balansini real holatda ko‘rsatadi. Ayniqsa, asosiy vositalarni ijaraga olgan, lekin moliyaviy nazoratni amalga oshirayotgan korxonalar uchun bu yondashuv muhim ahamiyatga ega.

XULOSA (CONCLUSION)

Moliyaviy ijaraning buxgalteriya hisobida diskontlash usulini joriy etish – bu nafaqat xalqaro standartlarga moslashish, balki iqtisodiy mazmunni hisobda to‘liq aks ettirish vositasidir. Ushbu yondashuv orqali ijarachi tashkilotlar moliyaviy hisobotda o‘z majburiyatlari va aktivlarini real qiymatlarda ko‘rsatishi, moliyaviy tahlilchilar esa kompaniya holatini aniq baholashi mumkin bo‘ladi.

Tavsiya etiladi:

- O‘zbekiston buxgalteriya hisobi standartlariga IFRS 16 elementlarini bosqichma-bosqich integratsiya qilish;

- Diskont stavkasini belgilash bo‘yicha metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqish;
- Axborot texnologiyalarini keng joriy qilish orqali hisob-kitoblarni avtomatlashtirish;
- Kadrlarni xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va moliyaviy matematika bo‘yicha qayta tayyorlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. IFRS 16 – Leases (International Financial Reporting Standards Board, 2016)
2. Damodaran, A. (2012). Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. Wiley.
3. Horngren, C.T., Sundem, G.L., & Elliott, J.A. (2010). Introduction to Financial Accounting. Pearson Education.
4. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2023 йилдаги “Ijara faoliyatini tartibga solish” bo‘yicha metodik ko‘rsatmasi.
5. Nazarov, M. (2022). “Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini O‘zbekistonda joriy etish masalalari”, Moliyaviy tahlil jurnali, №4.